

IV. ARTE/ARTS

Periodicele românești de arhitectură de până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial

The Romanian architectural publications until the end of the Second World War

Gabriela TABACU

Universitatea de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu" - București
gabi_tabacu@yahoo.com

Partea I – First Part

Abstract

From the point of view of the administrative organization and of the cultural and civilizing structure on the Romanian territories, the XIX th century represented the crucial moment of passing from the Byzantine traditional model to the modern capitalist one. In this century, there are to be put into light the first issues in the domain of the serial journalism. While magazines of different professions came out only in the mid century the architectural periodicals appeared even later as in the epoch the domain itself was very vaguely structured. Even if until the First World War there were but few architectural and related fields periodicals, they brought an essential contribution to the identification, aglutination and promotion of the profession. They also played an undeniable part in the process of configuration the national identity of the Romanian culture.

Keywords: *the Romanian architectural periodicals, the Romanian architectural press*

Cuvinte cheie: *periodicele românești de arhitectură, presa de arhitectură în România*

1850 - 1945, un secol de istorie, arhitectură și presă

1850 – 1945, a century of history, architecture and press

A devenit deja un loc comun afirmația conform căreia, de-a lungul istoriei, arhitectura, cu instrumentele și modalitățile care îi sunt caracteristice, reflectă și, în același timp, influențează în chip mai mult sau mai puțin evident etapele fundamentale de evoluție a civilizației din zona care o circumscrie și care i-a furnizat comanda socială.

Cercetarea prezentă se dedică spațiului românesc și fenomenului arhitectural care l-a definit într-o perioadă anume - începând de la jumătatea secolului al XIX-lea și încheindu-se la sfârșitul celui de-al doilea război mondial -, recunoscută ca având o însemnatate crucială în economia alcătuirii ființei naționale a poporului român și a României moderne înseși. Studiul se realizează din perspectiva particulară a presei de specialitate, de la apariția sa în această zonă, situată după mijlocul secolului al XIX-lea.

Cu bogăția de contexte europene și locale care au fost de natură să îi dea naștere, intervalul cercetat a reprezentat una din secvențele cele mai dense în evenimente faste din istoria locului. Energii complexe au fost puse atunci în acțiune în chip excepțional în scopul împlinirii unor imperative politice, economice, sociale și culturale către care, cu mai puțin de un veac în urmă, nici nu s-ar fi putut aspira.

Astfel, pornind de la momentul-cheie reprezentat, la 1829, de Pacea de la Adrianopol, când Principatele Române dobândesc autonomie administrativă și drepturi comerciale și până după încheierea celui de al doilea război mondial, această parte a continentului este traversată de o suită de evenimente fericite ce o scot din torpoarea letargică de ev mediu în care se afla de secole, propulsând-o în timp record în rândul națiunilor moderne.

Sub impulsul Regulamentelor Organice, adoptate în 1831, în Principate începe o lungă și fertilă perioadă de prefacere. Unirea de la 1859, câștigarea independenței la 1878, transformarea în monarhie, au fost repere hotărâtoare în drumul României către Europa.

Deși decalajul de sute de ani dintre instituțiile tradiționale, de tip bizantin, funcționând aici la începutul secolului XIX și cele moderne, ale statului de tip capitalist impuse de noul context a fost recuperat în mod aproape miraculos în doar câteva decenii, grație generației exemplare a pașoptiștilor, schimbarea de tipar existențial care s-a petrecut de fapt în Principate a fost un proces profund și de durată. Acesta nu a presupus doar realizarea unor noi structuri economice și politice, ci a însemnat în același timp și o modificare de esență a raporturilor civilizatorii și culturale fundamentale - mutații radicale în textura socială generală și în spiritul însuși al locului.

Pentru alcătuirea unui tablou complet al acestui moment special, studiul arhitecturii prin intermediul presei care o anunță și o promovează reprezintă un demers necesar, merit să pună în evidență în chip propriu anumite elemente specifice și definitorii ale lumii românești în epocă. Căci presa, făcând parte din sistemul de comunicare aparținând modernității și stocând în modalități particulare date unice despre mediul în care se desfășoară, ajunge să fie un furnizor incontestabil de informație istorică.

Extrema înscriere în actualitate, în viul evenimentelor, prin "prospețimea" subiectelor tratate, bogăția tematicii abordate și eterogenitatea opiniilor citate – pentru presă condiții esențiale de atracție, competitivitate și supraviețuire -, se constituie, totodată, într-un set de calități prin care ea devine un foarte sensibil seismograf al ritmului și dinamicii generale a lumii într-o anumită falie temporală.

Sub lupă, presa din vremuri normale, fără cenzura politică sau economică, poate reconstrui până la amănunte de finețe contextul din care s-a nutrit.

Pe de altă parte, acceptată ca a treia putere în stat, din punct de vedere al forței impactului asupra publicului fidel, presa se instituie într-un veritabil modelator al psihismului colectiv, putând determina transformări spectaculoase în gândirea și reactivitatea epocii pe care o radiografiază.

Așadar, cronicar al evenimentelor și interpret al acestora, teatru al dezbaterilor ideatice și moderator al lor, presa se definește nu doar ca instanță informativă și spațiu al memoriei, ci și ca instrument formativ decisiv, atât în câmpul politicii, cât și în cel al culturii, în lipsa căruia mișcarea lumii contemporane nu mai poate fi imaginată.

Astfel de argumente au pledat hotărâtor în favoarea investigării presei românești de arhitectură apărută în perioada menționată - subiect îndeobște necunoscut, excepție făcând, poate, un segment îngust, alcătuit din trei-patru seriale periodice care au servit drept referințe pentru diferite studii de istorie a arhitecturii.

Articulând o astfel de temă, lucrarea de față își propune să descopere datele esențiale pe care acest tip de documente le poate furniza istoriei domeniului și să livreze cercetărilor ulterioare o cât mai mare cantitate de material neexplorat încă.

Contextul de apariție a presei de arhitectură în Țările Române

The context of appearing of the architectural press in the Romanian Countries

Tertoriu de conflict perpetuu, prins în menghina politico-geografică alcătuită încă din vremuri pre-moderne de mari imperii europene - Imperiul Rus la nord și est, Imperiul Otoman la sud, Imperiul Romano-German, devenit Imperiul Austro-ungar, la vest -, România s-a alcătuit ca națiune, și-a construit identitatea și s-a stabilizat cultural abia după a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Așa se face că, dacă primul serial european cu apariție periodică iese la Paris în 1631¹, la București, primul ziar apare abia cu două sute de ani mai târziu². Cu toate acestea, în România,

---

¹ GAZETTE DE FRANCE, Paris, 1631.

² În martie 1829, apare la București, sub direcția lui Ion Heliade-Rădulescu, "CURIERULU ROMÂNESCU", socotit primul periodic al Țării Românești. În același an, la Iași, apare "ALBINA ROMÂNĂ", primul periodic din Moldova publicat în limba română. Acesta îl are ca director pe Gheorghe Asachi, inginer, arhitect, politician și mare om de cultură român, considerat întemeietorul învățământului (1913) și al presei românești.

perioada cuprinsă între 1830-1944, cu *extra-ordinarul* context istoric care a marcat-o și cu modificarea de paradigmă culturală conținută în sine, a compensat rapid diferența uriașă. Astfel, cu ocazia unui prim recensământ efectuat în 1913, presa românească, aflată la 84 de ani de viață, număra aproape 600 de periodice, dintre care mai mult de 40 dedicate literaturii și artelor. Covârșitoarea lor majoritate au apărut însă abia după ce generației pașoptiste i se va fi dat răgaz să opereze transformări radicale în structura instituțiilor statului și, mai cu seama, în data ce pasul 1859-1877³ a fost consfințit prin recunoașterea europeană a unirii Principatelor Române și a câștigării independenței naționale.

Etapa ce a urmat acestui moment, consemnând instalarea într-o destul de lungă și productivă pace, s-a concretizat, așadar, sub aspectul presei, prin creșterea excepțională a numărului ziarelor și revistelor culturale. Apărute după 1850, ca nouă direcție în presa românească, ele depășeau nevoia de informație cu caracter general - o urgență de prim ordin pentru națiunea în plin efort de naștere – și puneau în evidență o puternică aspirație a românilor către cultură, iar după 1877, în plus, un demers decis de acomodare cu nou-createle structuri ale statului modern.

Harta locurilor de apariție de până la recensământul amintit a unor astfel de publicații, se dovedește nu doar densă, ci și cu totul surprinzătoare, căci ele nu sunt fondate numai în orașele mari, îndeobște cunoscute pentru viața lor culturală, ci și în mici localități dintre care unele de-a dreptul anonime.⁴

Numărul mare al titlurilor, ritmul de apariție și răspândirea formidabilă a revistelor de cultură apărute în acest interval, par să tindă a compensa faptul nașterii relativ târzii a presei pe teritoriile românești.

În aceeași perioadă, adică chiar după 1850, deîndată ce comanda socială va crea noi profesii tehnice și artistice, presa va cunoaște încă o diviziune și anume, aceea a publicațiilor de specialitate, care vor fi generate de nevoia de structurare, susținere și reprezentare a diferitelor profesii aflate în dezvoltare.

Astfel, publicații ale medicilor, farmaciștilor, învățătorilor etc, vor fi fondate ca reflex al creării unor asociații profesionale specifice, menite să identifice breasla, să o protejeze și să o ajute în procesul de informare.

În materie de arhitectură, comanda socială se îmbogățește și începe să justifice nevoia de cadre specializate abia la sfârșitul secolului XIX, când contextul politic și economic permite noului stat independent să adere la structuri administrative de tip capitalist.

În condițiile date, apariția presei de arhitectură care, în mod paradoxal, a izbutit să precedă prima organizație a arhitecților⁵, se dovedește a fi fost pregătită din două direcții distincte: una – cea a periodicelor enciclopedice sau de cultură generală mai înainte amintite, care au abordat și subiecte referitoare la artă și arhitectură, iar cealaltă - din zona organismelor profesionale ale inginerilor. Aceste din urmă organizații, după ce s-au constituit absorbind și arhitecți - prea puțini pentru a-și întemeia propria asociație - și-au creat periodice proprii.

Nici subiectele primei categorii de publicații – prea generale și uneori prea populiste și superficiale - nici cele din a doua categorie, focalizate declarat asupra informațiilor tehnice și asupra problemelor organizatorice ale asociațiilor, cu siguranță nu au putut avea un impact real asupra evoluției fenomenului arhitectural din epocă. Revistele care le-au conținut, însă, reprezintă jaloane ale scenografiei culturale ce a premers și a pregătit apariția unei gândiri coerente, “de breasla”, în arhitectura cultă românească.

³ La 24 ianuarie 1859 are loc unirea Moldovei cu Țara Românească, cunoscute atunci sub numele de Principate Române, care au format astfel noul stat România. Între 1877-1878 a avut loc războiul Principatelor Române împotriva turcilor care a avut drept consecință recunoașterea pe plan internațional a independenței României.

⁴ Astfel, apar reviste cu caracter cultural și în localități fără un renume cultural deosebit precum Bârlad, Focșani, Zimnicea, Galați, Ploiești, Dorohoi, Râmnicu-Vâlcea, Câmpulung, Târgu-Jiu, Brăila, Vaslui, Mogoșești, Pitești, Mangalia, Fălticeni.

⁵ Societatea Arhitecților Români s-a fondat la 26 februarie 1891.

Și merită subliniat faptul că, în consecința interacțiunii cu acest peisaj, s-au conturat marile direcții de atenție și dezbateri ale presei de arhitectură de la apariția sa, în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea, și până la sfârșitul primului război mondial. Oarecum în ordinea abordării lor, acestea vor fi: identificarea, protejarea și restaurarea monumentelor de arhitectură și artă, cunoașterea și promovarea artei naționale (socotită a îngloba și arhitectura), problema învățământului de arhitectură, statutarea profesiei de arhitect, realizarea unui stil național în arhitectura românească.

Primele periodice de arhitectură *The first architectural periodicals*

Cercetând intervalul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea pentru a identifica reperi de naștere a presei de arhitectură, descoperim că o primă publicație care a acordat spațiu unor probleme ale domeniului, poate fi considerată "**Revista română de științe, litere și arte**" [1] înființată în 1861, la București, de o serie de personalități culturale și politice ale vremii, între care Alexandru Odobescu, Dumitru Berindei și Ion Falcoianu au avut misiuni esențiale. Alcătuită după modelul enciclopedic, noua revistă își propune scopul ambițios "*de a populariza cât mai mult cultura literilor și gustul artelor*", alcătuiindu-și un program editorial complex: "*Litteratura, istoria, jurisprudența, filosofia, artele, științele exacte și naturale, iată cercul de investigațiuni al Revistei Române.*" O întreagă elită culturală⁶ va susține cu articole acest program. "*Revista Română*" va apărea la București, sub direcția lui Alexandru Odobescu, vreme de nouă luni pe an, până în noiembrie 1863.

În epocă, rolul și locul în societate al inginerilor și al arhitecților era vag conturat, astfel că necesitatea creării unei asociații comune a acestora a fost resimțită ca un fapt firesc și pozitiv de către cei în cauză și a avut ca urmare constituirea în anul 1872 a unui astfel de for. Date despre această organizație se găsesc foarte puține. Este însă, cert că sub tutela sa a fost publicată pe la 1873, revista "**Inginerul**" [2], care va apărea până în 1874, scoțând mai mult de 17 numere și fiind condusă de arhitectul M. Capuțineanu (viitor membru fondator, la 1891, al Societății Arhitecților Români). Motivele pentru care această organizație s-a dizolvat, atrăgând după sine încetarea apariției revistei, nu se cunosc. Revista nu se găsește astăzi în colecțiile nici unei biblioteci mari din țară.

Au trecut 3 ani până când o nouă publicație care să intersecteze domeniul, să poată fi semnalată, și anume, în legătură cu constituirea unei alte forme comune de organizare a arhitecților și inginerilor.

Apărută în februarie 1877, "**Revista societății de arhitecți și ingineri**" [3] este purtătorul de cuvânt al Societății de Arhitecți și Ingineri, fondată cu un an înainte, în 1876. Publicație lunară, aceasta își mărturisește în primul său număr intenția de a umple golul documentar din domeniul tehnic și de a face publică activitatea noii asociații.

Atât din proiectul de conținut, cât și din analiza sumarelor numerelor apărute, se poate observa că subiectele prezentate se adresau, în majoritatea lor, altor domenii tehnice decât arhitecturii, fapt cu totul firesc, având în vedere numărul extrem de restrâns al arhitecților, în raport cu cel al inginerilor de diferite specialități.

Nu există nici în acest caz date de natură să pună în lumina condițiile în care, la mai puțin de șase luni de la înființare, după doar trei numere apărute, revista își va înceta existența, lăsând din nou în umbra activitatea și interesele corpului tehnic din România.

Dar faptul însuși de a se fi creat o asociație care avea în vedere și arhitecți, cărora, deși minoritari, le acorda prioritate în titlul său și care își alege într-un acord total președintele în

---

⁶ Printre semnatarii de articole s-au numărat George Gr. Cantacuzino, Ion Ghica, Grigore Lahovari, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Vasile Cârlova, Alexandru Donici, Ienăchiță Văcărescu, ș.a.

persoana arhitectului român Alexandru Orăscu⁷, este în istoria noii profesii, un eveniment cu totul notabil, care dă seamă despre prestigiul pe care aceasta și-l crease deja.

După o lungă tăcere a breslei, în ianuarie 1890, apare la București revista "**Analele arhitecturii și ale artelor cu care se lăgă**" [4]. Publicația, având o periodicitate lunară, este secondată de un supliment bilunar, cu caracter comercial și publicitar, dedicat afacerilor imobiliare și lucrărilor de construcții și intitulat: "**Monitorul licitațiilor publice și particulare, anunțurilor și inserțiunilor**" [5]. Directorul său, Ion Socolescu, arhitect și inginer format la București și Paris, este cunoscut ca personalitate de mare forță a lumii culturale românești a vremii.

În redacția "Analelor" se întâlnesc alături de acesta și alte figuri ilustre de arhitecți, printre care se numără Ștefan Ciocârlan, George Mandrea, George Sterian, Alexandru Săvulescu, Nicolae Gabrielescu, Iuliu Roșca, Sever Mureșianu și alții. Îi adunase în acest colectiv interesul pentru o bună instalare în realitatea românească a tinerei profesii de arhitect și, mai mult decât atât, grija pentru soarta culturală a națiunii române aflată în plin travaliu de alcătuire. "Analele" apar sânguincios și fertil vreme de patru ani, abordând cu perseverență o multitudine de probleme pe care arta și arhitectura aceluia sfârșit de secol bogat în evenimente le ridicau în România. Statutul profesiei, activitatea Societății Arhitecților începând de la înființarea sa, învățământul de arhitectură, istoria artei și arhitecturii românești și universale, problema restaurărilor, legislația de arhitectură și urbanism, concursurile de arhitectură și atribuirea proiectelor, chestiuni edilitare, prețuri în construcții, noi materiale și tehnologii de construcție, sunt teme favorite ale revistei.

Se poate spune, așadar, că revista îți asumă pionieratul în legătură cu chestionarea marii majorități a temelor "arzătoare" privind domeniul arhitecturii, precum și cu ilustrarea lor.

Altminteri, entuziasmului, seriozității și perseverenței grupului redacțional al "Analelor", căruia i s-au alăturat și alți arhitecți, i se datorează, în foarte mare măsură, însuși întemeierea Societății Arhitecților Români, în februarie 1891, precum și, în 1892, a Școlii de Arhitectură de pe lângă S.A.R. - prima formă efectivă de învățământ de arhitectură din România.

Încetarea apariției "Analelor" la 1893, ar putea fi pusă, în aceste condiții, pe seama nevoii de a concentra fonduri și eforturi în favoarea susținerii școlii de arhitectură a Societății. Totuși, nici după 1897, când școala s-a închis, lăsând loc secției de arhitectură înființată atunci în cadrul Școlii de Arte Frumoase din București, și nici în anii următori, arhitecții nu mai izbutesc să aibă o altă reprezentare în presă. E drept, suplimentul publicitar al "Analelor" - "Monitorul Licitațiilor" - apare cu perseverență până în 1916, ceea ce ne poate face să credem că arhitecții erau prezenți și activi în afaceri, dar nu mai aveau răgaz pentru demersuri teoretice.

Publicistica de arhitectură la începutul secolului XX

The journalism of architecture at the beginnings of the XX th century

Noul secol începe promițător în același climat de stabilitate economică și progres. Între 1900 și 1916 - anul intrării României în război - o serie de apariții editoriale, fie cu caracter cultural-artistic, fie din domeniul construcțiilor, gravitează la periferia subiectelor cu semnificație majoră pentru arhitectură. Primele nu au, în general, tenacitatea și profunzimea, iar celelalte, mai tehnice, nu au interesul de a aborda coerent și direct diferitele teme acute, astfel încât prestația lor este - ca și a celor din ultimele decenii ale secolului XIX - în majoritatea situațiilor, lipsită de efecte fundamentale în metabolismul domeniului.

Iată însă că, în ianuarie 1906, se publică la București, sub direcția arhitectului George Sterian și a unui prestigios comitet de redacție, "**Arhitectura**" - "**Revistă Română de Artă**" [6]. Vreme de 38 de ani, adică până în 1944, deși traversată de hiaturi și crize, "Arhitectura" va fi purtătorul de cuvânt al Societății Arhitecților Români, a cărei ideologie - altminteri, vizibil pliată pe aceea oficială - va găsi aici spațiu de definire și afirmare.

Programul său evoluează de la asumarea misiunii sociale de educare a gustului public prin popularizarea artelor și arhitecturii, la aceea de structurare și susținere a statutului profesiei,

⁷ Alexandru Orăscu (1817 - 1894) - arhitect român, participant la Revoluția de la 1848, profesor universitar la București, primul președinte al Societății Arhitecților Români.

precum și la cea de informare în domeniu, prin prezentarea curentelor de opinie, a realizărilor și noutăților din interiorul său. Temele esențiale ale profesiei, în ordinea în care sunt abordate în revistă, pot fi considerate: conturarea statutului arhitecturii și al arhitectului, promovarea domeniului, îngrădirea prin legislație a practicii profesionale, realizarea tabloului exact al profesiștilor cu drept de semnătură ș.a.

Anunțat cu mult înainte și promițând o apariție regulată, la 1912 mai apare, dar numai cu un singur număr, "**Buletinul Societății Arhitecților Români**" [7], menit să facă publice lucrările organizației, altminteri notate sumar în revista "Arhitectura".

O publicație deosebit de importantă, strâns legată de domeniu și fondată înaintea primului război mondial este "**Buletinul comisiunii monumentelor istorice**" [8]. "*Deciziunea ministerială*" cu privire la apariția Buletinului menționează că publicația, care reprezintă organul oficial al Comisiunii, urmează să aibă o periodicitate trimestrială și să fie alcătuită din două părți: o parte științifică și una oficială. Partea științifică va conține monografiile istorice, arhitecturale și artistice ale monumentelor românești și din afara regatului, dar cititorite de voievozi români, relevee ale celor mai însemnate monumente, studii și lucrări legate de acestea, precum și note bibliografice asupra unor publicații de specialitate. Partea oficială se dedică activității Comisiunii și actelor oficiale legate de aceasta.

Din 1908 și până în 1945, când își încetează apariția precomunistă, Buletinul scoate 126 de numere și, cu toate că nu își respectă întocmai periodicitatea propusă, se constituie într-un adevărat model de seriozitate și punctualitate pentru întreaga presă românească de specialitate.

Concluzii

Conclusions

O privire generală asupra presei românești dedicată în mod declarat arhitecturii, de la începuturi și până la încheierea Primului Război Mondial, pune în evidență concentrarea sa de fapt într-o unică apariție – aceea altminteri discontinuă a revistei "Arhitectura", publicată la București de Societatea Arhitecților Români. În acest timp, toate celelalte localități ale țării rămân amorfe din punct de vedere al organizării și structurării profesiei, sau, în cel mai bun caz, ele participă prin reprezentanții lor arhitecți, la acțiunile "Societății" din București. Această stare de lucruri se va perpetua și după război, prelungindu-se până în 1944. Cauza sa principală constă, fără doar și poate, în faptul că arhitecți existau în număr foarte mic sau deloc în alte localități, așadar organizarea lor în structuri distincte față de "Societatea" din București, era practic imposibilă. Din același motiv, imposibilă era și redactarea în afara capitalei a unor publicații destinate exclusiv arhitecturii.

Bibliografie

1. *Revista română de științe, literatură și artă*. București, 1861 – 1863.
2. *Revista societății de arhitecți și ingineri*. București, 1877.
3. *Inginerul*. București, ian. 1873 – 1874.
4. *Analele Arhitecturii și ale Artelor cu care se leagă*. București, ian. 1890 – dec. 1893.
5. *Monitorul licitațiilor publice și particulare, anunțurilor și inserțiilor*. București, 1891 – 1916.
6. *Arhitectura*. București, ian. – feb. 1906 – 1943/1944.
7. *Buletinul Societății Arhitecților Români*. București, 1912.
8. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. București, ian. 1908 – dec. 1945.